

Slovenski izobraženci in slovenska narodna identiteta (skica)

DUŠAN NEČAK

Slovenci smo postali moderen politični narod pred približno 150 leti, nekako v času prvega narodnopolitičnega programa "Zjedinjena Slovenija" leta 1848. V tem času smo živeli v več državah: habsburški monarhiji, južnoslovanskih državah (Državi SHS, Kraljevini SHS/Kraljevini Jugoslaviji, avnojski Jugoslaviji) in v samostojni slovenski državi. Popolna slovenska narodna identiteta se je oblikovala v drugi polovici devetnajstega stoletja, ko so Slovenci živeli v okvirih Avstro-Ogrske. Nanjo so v mnogočem vplivali slovenski izobraženci, nemajhen delež pri tem je imela slovenska duhovščina. Nastala je časa hudih nacionalnih bojev, ko se je slovenskemu narodnemu programu "Zjedinjene Slovenije" postavil po robu vsenemški nacionalni program. Njegov glavni avtor je bil slovenski koroški duhovnik Matija Majar Ziljski, sočasno pa so podobni programi nastajali v slovenskih izobraženskih krogih v Gradcu in na Dunaju. To je obenem čas iskanja individualne slovenske narodne pa tudi nacionalne identitete oziroma čas narodnostne diferenciacije med prebivalstvom na Slovenskem.

Oblikovanje slovenske narodne identitete je ves čas na travmatski način spremljal problem državnosti. Ker je glavna kohezijska sila pri nastanku slovenskega naroda bil jezik, ki so ga posebej pazljivo gojili slovenski izobraženci, in ne država ali dinastija, je prav zahteval/želja po lastnih državnih okvirih karakterizirala pot k suvereni slovenski državi in potrjevanju narodne identitete. Predvsem zunanji dejavnik in nevarnostim gre pripisati dejstvo, da se je ta osnovna identifikacijska želja morala skriti v širša, multinacionalna, državna povezovanja. Eno takih je bila ustanovitev Države SHS (Slovencev, Hrvatov in Srbov, 29. oktober 1918), v kateri je bila realizirana predstava slovenskih politikov/izobražencev o slovenski državi v danih okoliščinah. Vendar pa je z njo in še bolj s kasneje nastalo jugoslovansko državno tvorbo prišlo do nekakšnega identifikacijskega šoka. Slovenci so se iz srednjeevropske, katoliške civilizacijsko-kulturne povezanosti, znašli v balkansko, pravoslavno-muslimanski skupnosti. Če je bil ta šok lasten v prvi vrsti širokim krogom prebivalstva na Slovenskem, pa je bila za slovenske izobražence taka odločitev zaradi zunanjih in notranjih okoliščin, ki realno niso dopuščale druge možnosti, zagotovo zavestna. Ali pa je prav to odločilno vplivalo na trdno vztrajanje pri slovenski narodni identiteti kljub močnim trendom centralnih oblasti in nekaterih slovenskih političnih usmeritev ter slovenskih izobražencev (npr.: dela liberalnega tabora) v smeri stapljanja v neko novo jugoslovansko nacijo, je eno od pomembnih vprašanj, na katere bi bilo treba dati znanstveni odgovor. Slovencem je prva Jugoslavija sicer prinesla boljši položaj, kot so ga imeli kdajkoli prej, in še zlasti boljši položaj, kot so ga imeli deli slovenskega naroda, ki so ostali v sosednjih državah Italiji, Avstriji in na Madžarskem. Med pomembne dosežke Slovencev v prvi Jugoslaviji zagotovo sodi ustanovitev Univerze v Ljubljani leta 1919, kjer so rastle slovenski izobraženci, utrjevalci slovenske narodne identitete. Toda kljub temu je prav nezadovoljstvo z nacionalnim položajem večine narodov v jugoslovanski državi najpomembnejše pogojevalo hiter razpad države ob nacifašistični agresiji.

Poseben sklop identifikacijskih problemov sestavljajo takšni procesi pri slovenskih narodnih manjšinah v sosednjih državah. Še posebej zanimivo je vprašanje narodne identifikacije pri Slovencih v Avstriji, saj se je tu vzporedno rojevala tudi avstrijska

nacija, kar je neposredno, včasih shizofreno vplivalo na narodno identiteto. Toda tudi tu so bili nosilci slovenske narodne identitete izobraženci, ohranjevalci pa po pravilu socialno in ekonomsko neodvisni sloji slovenskega prebivalstva, pri katerem so v ospredju kmetje.

Uničenje države, v kateri so Slovenci živeli, in genocidna naravnost nacifašističnega okupatorja sta pomenila novo preskušnjo pri ohranjanju in utrjevanju narodne identitete in to na obeh straneh slovenskega političnega življenja: tistega, ki so ga vodili komunisti in se je odločil za oborožen odpor, in tistega, ki je antikomunizem postavil pred boj zoper okupatorja. Zanimivo pa je, da sta obe strani sicer vztrajali pri slovenski narodni identiteti in stremeli k uresničenju slovenske državnosti, vendar sta perspektivo uresničevanja teh ciljev videli spet v jugoslovanski državi. Le obrobne politične skupine in zgodovinske epizode iz tega časa nam ponujajo "samoslovensko" rešitev teh vprašanj. Je spet bila zunanja nevarnost tista, ki je determinirala pot? V mnogočem! Toda spet so bili slovenski izobraženci tisti, ki so ponujali v presojo take rešitve.

Zadnjo Jugoslavijo so ustvarili komunisti. Na načelih, ki so bila sprejemljiva za vse jugoslovanske narode. Toda v praksi se je uresničila centralistična država, ki je sicer dajala sestavnim enotam več avtonomije in suverenosti, kot so jo imele kdajkoli prej, vendar je tudi ponudila novo dilemo: Je narodna identiteta v socialističnem družbenem redu sploh še potrebna? V ideološki sintagmi razredno: nacionalno je država preferirala razredno. In kljub temu so se Slovenci odločili za nacionalno. Tokrat je del slovenskega izobražanstva odigral drugačno vlogo kot doslej. Mnogi so prisegali na teorijo, ki je govorila, da so narodna vprašanja in narodnostni spori stvar preživelega meščanskega družbenega reda, ki bodo z nastopom "pravičnega družbenega reda" sami po sebi izginili. Na ta način so bistveno prispevali k dejstvu, da je tudi zadnja jugoslovanska država razpadla zaradi nerešenega narodnega vprašanja v najširšem pomenu.

Samostojna Slovenija pomeni uresničitev temeljnega zgodovinskega narodnopolitičnega cilja Slovencev. Spet so bili slovenski izobraženci tisti, ki so prvi ponudili takšno alternativo reševanja slovenskega narodnega vprašanja in utrjevanja slovenske narodne zavesti. Državni okvir je prvič v zgodovini postala slovenska država, vendar v času, ko se svet integrira, povezuje in je smisel narodnih držav že prešel zenit svoje pomembnosti. Slovenska narodna identiteta ni več ogrožena z enako zunanjo nevarnostjo kot v preteklih stoletjih letih in ni več notranjepolitičnih groženj sinhronemu narodnemu razvoju Slovencev. Slovenci in njihovo izobraženstvo so soočeni s hotelom in možnostjo vstopa v združeno Evropo, ki zanje pomeni neznani izziv in morda idealizirano podobo sožitja. Priča so pojavu svojega lastnega nacionalizma in razpeti med evropskim kozmopolitizmom ter slovenstvom odpravljajo zgodovinska spoznanja in izkušnje. Slovenska narodna identiteta se zdi na eni strani dokončno potrjena, na drugi strani pa se odpira popolnoma nova dimenzija odnosa do narodne identitete - evropska integracija. Skupaj s politiko so razdvojeni tudi slovenski izobraženci in že se pojavljajo tudi izobraženski glasovi, ki postavljajo Evropo pred Slovenijo in evropsko identiteto pred slovensko identiteto. Živimo torej v vsestransko prelomnih časih.